

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ХІМІЧНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

В статті досліджено проблематику актуальності корпоративної соціальної відповідальності в хімічній промисловості. Досліджено поняття сталого розвитку в контексті соціальної відповідальності бізнесу. Проаналізовано еволюцію концепції корпоративної соціальної відповідальності в хімічній промисловості. Визначено ключові аспекти реалізації міжнародної програми ResponsibleCare у світі та напрями її впровадження в Україні. Окреслено напрями участі українських хімічних підприємств в імплементації принципів програми «ResponsibleCare». Встановлено, що заходи із дотримання концепції сталого розвитку фінансуються, в основному, заводами-гігантами, тоді як малі та середні хімічні підприємства не приділяють достатньої уваги проблематиці соціальної відповідальності. Проаналізовано практики корпоративної соціальної відповідальності хімічних підприємств групи OSTCHEM. Наголошено на особливостях корпоративної соціальної відповідальності у хімічній промисловості, що зводяться до концентрації ключових екологічних ініціатив хімічних підприємств (запобігання неорганізованим викидам оксиду азоту та аміаку в атмосферу, забезпечення ефективності роботи газоочисного устаткування та зменшення викидів пилу вапняно-аміачної селітри в атмосферу, реалізація проектів, спрямованих на підвищення ефективності роботи споруд біохімічної очистки стічних вод, запобігання забрудненню оборотної води аміаком, попередження забруднення ґрунтів і ґрунтових вод, а також підвищення ефективності експлуатації артезіанських свердловин та поліпшення якості оборотної води). Визначено основні переваги участі українських хімічних підприємств у програмі ResponsibleCare. Окреслено основні проблеми реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності у хімічній промисловості в контексті світового досвіду.

The article explores the relevance of corporate social responsibility issues in the chemical industry. The concept of sustainable development in the context of corporate social responsibility is explored. The evolution of corporate social responsibility concept in chemical industry is analyzed. The key aspects of the international Responsible Care program execution in the world and directions of its implementation in Ukraine are determined. The directions of Ukrainian chemical enterprises participation in the implementation of the program "Responsible Care" principles are outlined. It has been established that sustainable development concepts are funded primarily by giant factories, while small and medium-sized chemical enterprises do not pay enough attention to the issue of social responsibility. The analysis of corporate social responsibility practices of the OSTCHEM group chemical companies is carried out. The features of corporate social responsibility in the chemical industry, which are reduced to the concentration of key environmental initiatives of chemical enterprises (such as prevention of unorganized nitrogen oxides and ammonia emissions into the atmosphere, ensuring the efficiency of gas treatment equipment and reducing the limestone-ammonium nitrate dust emissions, implementation of projects aimed at increasing the facilities of biochemical wastewater treatment efficiency, prevention of reversible water by ammonia contamination, decontamination of soil and groundwater contamination, as well as increasing the artesian wells operation efficiency and improving the quality of recycle water) are outlined. The main advantages of Ukrainian chemical enterprises participation in the Responsible

Care program are determined. The principal problems of corporate social responsibility concept realization in the chemical industry in the context of world experience are outlined.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, сталий розвиток, програма ResponsibleCare.

Keywords: corporatesocialresponsibility, sustainabledevelopment, ResponsibleCareprogram.

Актуальність дослідження проблематики соціальної відповідальності бізнесу в хімічній промисловості обумовлюється подвійністю бажаних та небажаних наслідків хімічного виробництва, адже хімію, починаючи від фундаментальної науки і закінчуючи технологічними процесами хімічного виробництва, можна, з однієї сторони розглядати як частину проблеми, а з іншої — як інструмент її вирішення.

Проблематика соціальної відповідальності набуває все більшої актуальності в наукових колах. Питанням соціальної відповідальності присвячено праці зарубіжних вчених Т. Вілсона, Е. Карнегі, А. Керролла, М. Крамера, М. Фрідмана, М. Портера. Серед українських всених проблематикою теоретичного обґрунтування соціальної відповідальності займалися А.М. Колот, О.А. Грішнова [1, 7], С.Я. Король [2], М.П. Буковинська [3], Г. Г. Півняк[6]. Дослідженню зарубіжного досвіду корпоративної соціальної відповідальності та можливостям його впровадження в практиці діяльності українських підприємств присвячено праці Л.А. Нападовської[4], Л.П. Петрашко[5], О.О. Шутаєвої[9]. Водночас відсутні ґрунтовні дослідження напрямів впровадження корпоративної соціальної відповідальності в різних секторах промисловості, які характеризуються певними особливостями і часто вимагають розміщення різних акцентів в імплементації соціальної відповідальності. До таких секторів, зокрема, належить хімічне виробництво, яке, крім загальних вимог соціальної відповідальності бізнесу, має особливий вплив на навколишнє середовище, а, отже, вимагає диференційованого підходу в дослідженні питань корпоративної соціальної відповідальності.

Хімічне виробництво характеризується амбівалентним впливом на суспільство та навколишнє середовище, що, як правило, проявляється у певних ризиках та вигодах. Зокрема, прогрес в хімічній промисловості призводить до поліпшення якості життя через появу корисних технологій, інноваційного потенціалу, зростання ефективності виробництва, але в той же час обумовлює деградацію навколишнього середовища (стійкі органічні забруднювачі, пластикові відходи), небажане використання хімічних речовин (хімічна зброя) або непередбачувані наслідки (аварії, катастрофи).

Для оцінки ризиків і вигод хімічного виробництва в сучасній науці та практиці було введено поняття сталого розвитку (sustainability), що має за основу концепцію посередництва між соціальними, екологічними та економічними інтересами суспільства та бізнесу. В останні роки в економічному та політичному прийнятті рішень було впроваджено відповідну нормативну базу на основі концепції сталого розвитку. Відповідно до дефініції Світової комісії з питань навколишнього середовища та розвитку (так звана комісія Брундтланд), сталий розвиток означає прагнення зберегти високу якість життя, підтримуючи діяльність, що відповідає інтересам суспільства, довкілля та економіки, не обмежуючи при цьому свободу вибору майбутніх поколінь.

Протягом останніх трьох десятиліть концепція стійкості перейшла від екологічного руху до політичного закликів щодо глобальної соціальної справедливості та колективних спроб поліпшити екологічну ситуацію в усьому світі. Так, у 2015 році Саміт з

питань сталого розвитку в Нью-Йорку запропонував Порядок денний 2030, що включали 17 цілей сталого розвитку (Sustainable Development Goals, SDG), вісім з яких можуть бути використані по відношенню до хімії (чиста вода та санітарія; доступна і чиста енергія; гідна праця та економічне зростання; промисловість, інновації та інфраструктура; сталі міста та громади; відповідальне споживання та виробництво; збереження життя під водою; збереження життя на землі). Для галузей, охоплених SDG, нові технічні можливості можуть слугувати ефективними засобами захисту від ризиків і загроз, зокрема, на основі досліджень у сфері хімії з'являються нові технології фільтрації та очищення, нові енергозберігаючі виробництва, екологічно безпечні будівельні матеріали, споживчі продукти із стійкими життєвими циклами (наприклад, з можливістю утилізації відходів), а також більш ефективне управління ресурсами, як з точки зору економіки, так і збереження навколишнього середовища.

Крім того, в останні роки пропагуються такі поняття, як «Зелена хімія» і «Стала хімія». Ці поняття пов'язані із дослідженнями, що спрямовані на підвищення економічної ефективності виробничих процесів, збереження обмежених ресурсів, надання доступу до більш дешевих або відновлюваних ресурсів, а також розробку інноваційних бізнес-моделей. З огляду на це, слідування концепції стійкої хімії окупається не тільки екологічною цінністю, але й необхідністю ведення успішного бізнесу та впровадження відповідальних інновацій.

Ключовим інструментом хімічної промисловості для досягнення стійкого розвитку, докорінної зміни виробничої культури в напрямку мінімізації шкідливих викидів в атмосферу, скорочення аварій при транспортуванні хімічних продуктів, кількості надзвичайних ситуацій та підвищення рівня безпеки праці, є міжнародна програма Responsible Care (RC). Програма RC є добровільною ініціативою та ґрунтується на галузевих стандартах і власних стандартах підприємства.

В Україні принципи RC, починаючи з 2009 р., впроваджуються в Програмі «Відповідальна турбота хімічної промисловості України». Координацію впровадження Програми здійснює національна асоціація Союз хіміків України (СХУ), яка взяла на себе зобов'язання із проведення наступних заходів з імплементації Програми [8]:

- підготовка підприємствами хімічної промисловості України декларацій про прийняття на себе зобов'язань по імплементації принципів програми «Відповідальна турбота хімічної промисловості України» та планів заходів з впровадження цих принципів на підприємстві;
- участь Союзу хіміків України в онлайн-конференціях ICCA з питань впровадження принципів міжнародної програми «Responsible Care»;
- організація семінарів з підприємствами хімічної промисловості України з питань впровадження на підприємствах нових стандартів з питань охорони праці і охорони навколишнього природного середовища;
- імплементація на підприємствах нових стандартів з питань охорони праці і охорони навколишнього природного середовища;
- організація семінарів з підготовки підприємств хімічної промисловості України для впровадження адаптованих до REACH регуляторних актів з питань безпечного поводження з хімічними речовинами;
- проведення семінарів з підприємствами різних галузей промисловості України з питань використання паспортів безпеки хімічних речовин (сумішей) у відповідності до

адаптованих регуляторних актів REACH з питань безпечного поводження з хімічними речовинами;

- проведення заходів, присвячених року хімії;
- розробка (добробка) нормативно-правових актів з питань охорони праці (НПАОП) на об'єктах з виробництва основних видів хімічної продукції;
- приведення системи охорони праці на об'єктах хімічної промисловості України у відповідності до розроблених (доброблених) НПАОП та рекомендацій Держгірпромнагляду України;
- впровадження на підприємствах заходів, направлених на ефективне використання ресурсозберігаючих технологій на виробництві, на зменшення відходів виробництва і забруднення навколишнього природного середовища.

Зобов'язання по впровадженню принципів програми «Відповідальна турбота хімічної промисловості України» прийняли на себе учасники Союзу хіміків України ПАТ «Азот», ПрАТ «Рівнеазот», ПрАТ «Сєвєродонецьке об'єднання Азот», ПАТ «Суміхімпром», ПАТ «Одеський припортовий завод».

Водночас слід зазначити, що заходи із дотримання концепції сталого розвитку фінансуються, в основному, заводами-гігантами, тоді як малі та середні хімічні підприємства не приділяють достатньої уваги проблематиці соціальної відповідальності. Найбільш активно принципи сталого розвитку в хімічній промисловості впроваджують підприємства групи OSTCHEM (табл. 1)

Таблиця 1

Практики корпоративної соціальної відповідальності (КСЦ) хімічних підприємств групи OSTCHEM

Напрямок КСЦ	ПАТ «Концерн Стирол»	ПАТ «Азот» (м. Черкаси)	ПАТ «Рівнеазот»	ПрАТ «Сєвєродонецьке»	АТ «Нітроферт»
Екологія	фінансування екоініціатив, зменшення на 20% викидів пилу селітри у цеху виробництва аміачної селітри	модернізація очисних споруд, якими користуються також комунальні служби міста (21 млн грн.) Щорічне фінансування модернізації та підтримки природо-охоронних об'єктів в сумі понад 6 млн грн.	фінансування екологічних проєктів, спрямовані на запобігання ймовірних неорганізованих викидів оксиду азоту в атмосферу та ремонт насосно-обладнання артезіанських свердловин. У 2012 році стала до ладу парова турбіна, яка перетворює пару на електроенергію, яку надалі споживає це підприємство	втілює низку «зелених проєктів» Вже змонтовано дві аспіраційні системи для відсмоктування пилу аміачної селітри та карбаміду, що зменшить шкідливі викиди у атмосферу на 10%.	Програма досягнення цільових екологічних показників, капітальний ремонт печі первинного реформінгу з метою зниження витрати природного газу на спалювання, зниження викидів NOX до 0,69 кг/т аміаку, заходи, спрямовані на очищення води та зменшення стоків

Соціальна інфраструктура	придбання необхідного обладнання для мед установ, в тому числі для інтернатів дітей-інвалідів	шефство над десятима міськими школами	будівництво дитячих гральних майданчиків	фінансування міського Будинку культури хіміків	придбання необхідного обладнання для мед установ, в тому числі для інтернатів дітей-інвалідів
Освіта та наука	сприяння розвитку середньо-спеціальної та вищої освіти в Україні, приділяючи особливу увагу підготовці кадрів для хімічної промисловості; програма «Підтримка шкільної хімічної освіти»: проведення всеукраїнських шкільних олімпіад з хімії серед старшокласників, надання допомоги українській національній команді школярів, яка щорічно бере участь у Міжнародній хімічній олімпіаді, спеціальні стипендії для найкращих вчителів з хімії у школах.				
Персонал	програми розвитку молодих працівників та навчання усього персоналу новітнім технологіям				
Здоров'я та спорт	підтримка спортивну команду з міні-футболу на національних та міжнародних змаганнях	поетапний ремонт головного міського спорткомплексу		доброчинну підтримку спортивним закладам міста	
створення спортивних клубів та секцій					

Ключові екологічні ініціативи хімічних підприємств спрямовано на запобігання можливим неорганізованим викидам оксиду азоту та аміаку в атмосферу, забезпеченню ефективності роботи газоочисного устаткування та зменшенню викидів пилу вапняно-аміачної селітри в атмосферу, реалізацію проектів, спрямованих на підвищення ефективності роботи споруд біохімічної очистки стічних вод, запобігання забрудненню оборотної води аміаком, попередження забруднення ґрунтів і ґрунтових вод, а також підвищення ефективності експлуатації артезіанських свердловин та поліпшення якості оборотної води.

Участь у Програмі РС позитивно впливає на світовий імідж виробників хімічної продукції, а тому приєднання до Програми має сенс не лише для підприємств, що входять до Союзу хіміків України, але й для інших підприємств хімічної промисловості. Удосконалення діючих систем менеджменту хімічних підприємств у напрямку наближення їх до міжнародних стандартів зможуть сформувавши у майбутньому потужні сигнали для інвесторів.

Основними проблемами реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності у хімічній промисловості є:

- проблема гармонізації паспортів безпеки, і класів небезпеки хімічних речовин, яка може бути розв'язана завдяки широкому застосуванню баз даних та інформаційних технологій;
- завдання ефективного використання нового типу промислових активів, розподілення витрат підприємств при справедливому ціноутворенні цих промислових активів і економічних механізмів, що запроваджені в Європі після введення в дію Європейської директиви (2003/87/ЕС);
- імплементація міжнародного європейського проекту щодо використання водню для промислового видобутку газу із вугільних родовищ, якій має статус пріоритетного проекту у напрямку виконання програми енергетичної безпеки в Європі.

Водночас слід наголосити про важливість проблематики сталого розвитку і на макрорівні. Насамперед це стосується удосконалення нормативної бази хімічної галузі. На сьогоднішній день відсутнє цілісне, системне бачення нормативно-правових вимог галузевого законодавства з врахуванням динаміки змін міжнародних законодавчих норм, внаслідок чого національні виробники хімічної продукції перебувають в ситуації втраченої конкурентоспроможності. Тому співпраця на рівні професійних асоціацій, конкретних підприємств, спеціалістів зможе довести до всіх працівників галузі принципи пріоритетної програми ООН «ResponsibleCare» і аналогічної програми «Відповідальна турбота хімічної промисловості України».

1. *Колот А.М.* Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А.М. Колот // *Економічна теорія*. – 2013. – № 4. – С. 5-26;
2. *Король С.Я.* Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку [Текст] : монографія / С.Я. Король ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 415 с.;
3. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу [Текст] : монографія / [під заг. ред. М. П. Буковинської]. – Київ : Компринт, 2015. – 296 с.;
4. *Нападовська Л.А.* Європейський досвід корпоративної соціальної відповідальності та екологічного менеджменту (на прикладі Німеччини) [Електронний ресурс] / Л.А. Нападовська // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – №2- Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29837/1/Napadovska.pdf>;
5. *Петрашко Л.П.* Корпоративна соціальна відповідальність в українській бізнес практиці [Електронний ресурс] / Л.П. Петрашко. – Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/14-15/2011_6_Petrashko.pdf;
6. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян [Текст] : монографія : [у 2 т.] / за заг. ред. проф. Г. Г. Півняка ; Держ. вищ. навч. закл. «Нац. гірн. ун-т» [та ін.]. – Дніпропетровськ : НГУ, 2014;
7. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2011;
8. Союз хіміків України [Офіційний сайт] - Режим доступу: <http://chemunion.org.ua/uk/>;
9. *Шутаєва О.О.* Соціальна відповідальність в досягненні конкурентоспроможності підприємства / О.О. Шутаєва // *Культура народів Причорного моря*. – 2014. – № 273. – С. 73-78.

УДК 336.581.005.336.4

Б.М. Пісний, С.М. Гинда, Х.В. М'якуш

МОНІТОРИНГ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто особливості фінансового забезпечення процесу управління інтелектуальною капіталізацією економіки України. Проведено аналіз динаміки фінансування її окремих складових за рахунок фондів державного бюджету, грантів та в рамках державних цільових наукових і науково-технічних програм. Запропоновано шляхи подолання недоліків фінансового забезпечення процесів управління інтелектуальною капіталізацією економіки.